

Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури

Завдання курсу української мови широкі та багатогранні. По-перше, учні повинні ознайомитися з мовою як об'єктивною реальністю, усвідомити її роль у суспільному житті, засвоїти лінгвістичні поняття, зрозуміти структуру мови на всіх рівнях її будови, різноманітність і багатство мовних засобів. По-друге, необхідно повсякденно розв'язувати і практичні питання, що полягають у дотриманні законів і норм літературної мови, у збагаченні словникового запасу учнів, у розвитку їх мислення, у виробленні навичок правильно, виразно, образно висловлювати думки і почуття. Тому розвиток творчих здібностей учнів — важливий складник вивчення рідної мови в будь-якому закладі освіти.

Творчість - це породження нових ідей, прагнення навчитися більшому, думати про справу інакше і робити її краще.

Творчість - це людська потреба. Помічено, що творчі люди володіють великою життєвою енергією до глибокої старості, а люди до всього байдужі, нічим не захоплені частіше хворіють і швидше старіють.

Творчий стиль життя - це не привілеї одинаків, це єдиний спосіб нормального існування і розвитку суспільства. Але це, на жаль, ще не всіма усвідомлено. І на нас лежить величезна відповідальність - розвинути в дитині творчий початок для того, щоб зросла людина, особа

Для успішного керівництва розвитком творчих здібностей учнів учителю необхідно знати індивідуально-психологічні особливості дітей, постійно розвивати їх пам'ять, уяву, фантазію, а також збуджувати та підтримувати інтерес до виконання певного виду роботи. Науковість, систематичність, свідомість, наочність навчання, зв'язок теорії з практикою, прагнення до міцності знань і навичок — усі ці дидактичні принципи дадуть можливість проводити роботу над розвитком творчих умінь і навичок на високому науково-методичному рівні.

Найвагомішим для розкриття проблеми творчості я вважаю визначення творчості як вираження загального через індивідуальне. Ще Горацій визначив мету творчості як "по-своєму сказати загальне". Справді, творчість завжди народжується на межі між особистим і загальним, коли загальні проблеми переплавляються в особистісні проблеми творця, який не повинен бути банальним і не повинен занурюватись у суб'єктивізм. В основі творчості лежить специфічна мотивація. Це може бути емоційна реакція особистості, потреба у самовираженні, необхідність компенсувати якусь недостатність тощо. Така творчість незапланована, рідко піддається регуляції з боку свідомості. Також до творчості можуть спонукати певні нестандартні, інколи "критичні", ситуації.

Звичайно, творчість неможлива без закріплення і розвитку тих цінностей, які даровані людині при народженні. Розвивати творчі здібності можна по-різному. Окремі учні (обдаровані) переважно самотійно тренують свої задатки, щоб розвинути їх у здібності, і удосконалюють свої здібності, щоб вони стали творчими. Але для розвитку творчих здібностей більшості школярів важливою є саме роль учителя. **"Завдання педагога - управляти процесами творчого пошуку, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості школяра, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання"**

Можна визначити такі підходи до керівництва творчою діяльністю:

1) оволодіння алгоритмами творчого процесу й побудова відповідних моделей різноманітних творчих рішень;

2) створення найсприятливіших умов для творчості.

Ураховуючи специфічну природу творчості, вважаю, що учитель свою роботу повинен здійснювати у двох напрямках:

1. Виявлення і спланований розвиток творчих здібностей.

У цьому напрямку процес розвитку творчих здібностей учнів здійснюється поетапно.

Таких етапів можна виділити три:

а) початковий, на якому здійснюється аналіз уривків класичної літератури (виявити та визначити роль найрізноманітніших художніх засобів);

б) проміжний, на якому пропонуються творчі завдання на основі поданих зразків (дописати, завершити, дібрати тощо);

в) творчий (побудова художнього тексту).

2. Створення «нестандартних ситуацій»

з метою активізації прихованих творчих здібностей, закладених у кожній дитині від народження. Відомо, що здібності й нахили до творчості можна розвинути, поставивши учня в певні складні умови, за яких він буде вимушений, самотійно щось створити. Такими умовами може бути контрольна робота (навіть учні, які вважали, що не мають творчих здібностей, за 15-20 хвилин під час контрольної роботи творили шедеври, справжні перлини художнього слова). **Учитель повинен лише надихнути на творення власних текстів. Тому гаслом роботи у цьому напрямку можуть стати слова К. Ушинського: "Учень - це не посудина, яку потрібно наповнити, а факел, який треба запалити".**

На початковому етапі розвитку творчих здібностей ефективним засобом вважаю ознайомлення учнів з "творчою лабораторією" письменників (І. Франка, В. Стефаника, В. Симоненка). Це роблю на уроках літератури під час вивчення творчості письменника, зачитую уривки зі спогадів і обговорюємо їх і на уроках мови, добираючи для диктантів, переказів, аудіювання чи читання мовчки відповідні тексти. Цікавими є вправи на зіставлення уривків з творів письменників першого і останнього варіанту (чи видання).

На другому (проміжному) етапі пропоную учням на уроках української мови вправи, які окрім творчих здібностей, розвивають образне мислення, художнє бачення світу, розширюють словниковий запас, сприяють кращому засвоєнню семантики слів, а саме:

- дібрати означуване слово, до якого поданий прикметник був би епітетом;
- вибрати найвдаліший варіант слова;
- дописати (відновити) віршовані рядки;
- об'єднати кілька речень в одне;
- розчленувати текст на складові частини, змінити (розширити, згорнути, перебудувати, замінити) мовний матеріал;
- розширити текст, вживаючи якомога більше прислівників, але не додаючи більше ніж два речення;
- дати заголовок тексту («Осінь ніч. Зривається вітер, шарпає дерева. Дощ періщить у шибки...»)
- перебудувати прості речення на складне речення з різними видами зв'язку, визначити смислові відношення між частинами складних речень;
- вставити пропущені слова;
- замінити поданий текст синонімами: "Здавна існує велика дружба між людьми і лелеками. Може, як жодна інша птаха, підпускає лелека до себе людину бо вірить, що не буде йому кривди. І не дарма говорять люди: у хаті, на якій поселиться лелечина пара, пануватиме добро і злагода ."
- дібрати якнайбільше означень до поданого слова [наприклад, день - похмурий, незабутній,...), чи якомога більше дієслів, які б поєднувались із словом (наприклад, вітер дме, завиває, співає,...). Такі вправи доцільно проводити у формі гри, змагання ("Хто швидше", "Хто більше").

Широке поле для творчої діяльності учнів відкривають завдання, спрямовані на розвиток фантазії, гіпотетичного мислення:

- продовжити художній твір ("Енеїду" І. Котляревського, "Украдене щастя" І. Франка)
- змінити (переробити) закінчення художнього твору ("Наталка Полтавка" і Котляревського, "Мина Мазайло" М. Куліша).

Дуже люблять учні завдання, спрямовані на розвиток уяви, наприклад:

- скласти усну розповідь від імені письменника (Т. Шевченко "Мої інтереси і захоплення", "Моє перше велике кохання". "Жінки у моєму житті", "Моя сім'я", "Моє життя на засланні", "Моя пристрасть - гравюра"):
- взяти "інтерв'ю" у письменника.

Такі завдання активізують пам'ять, увагу, вчать самостійно оцінювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, мотивувати ті чи інші дії.

На етапі актуалізації знань можна використати асоціювання ("асоціативну павутинку", "ланцюжок асоціацій"), яке спонукає учнів думати, стимулює мислення шукати зв'язки між окремими поняттями. Під час підведення підсумків уроку (рефлексії) повертаю увагу учнів до схеми асоціацій, щоб доповнити її.

На етапі написання творчих робіт насамперед виділяються "класичні" твори-роздуми передбачені навчальною програмою. Саме твори-роздуми є каменем спотикання для багатьох учнів, адже структура "вступ - основна частина - висновки" часто їх відлякує (бо обмежує!). Щоб така проблема не виникала я пояснюю вимоги до творів такого типу, послідовно, системно розвиваю критичне мислення учнів, тобто **вчу їх формулювати тезу**, бачити причиново-наслідкові зв'язки, **добирати аргументи на підтвердження тези**, визначати (і розрізняти!) у творі тему, ідею, шукати проблеми, пояснювати роль художніх засобів, вилучати зайву інформацію тощо. Для цього пропоную таку вправу: називаю будь-яку тему майбутнього твору, сформульовую питання, які можна розглядати, розкриваючи тему, і передбачаю можливі відповіді, висновки, тобто ідею. Звичайно, спочатку демонструю учням, як це робиться. Наприклад, якщо тема твору "Злочин і кара у "Марусі Чурай" Ліни Костенко", то проблемою, яку слід дослідити, може бути питання: "Чи завжди злочин карається?", а ідеєю (відповіддю) - "Злочин завжди карається" або "Неумисний злочин не повинен каратися". Аналогічно розвиваю уміння школярів формулювати тезу до поданої теми, добирати аргументи тощо.

Самостійність та якість творів у великій мірі залежить від сформульованої теми. Щоб підвести учня до глибоко розуміння теми користуюся різними методичними прийомами: інструктаж щодо об'єму теми;

поради щодо змісту; попередні розмови про факти, явища, предмети, які стосуються теми; бесіди за картиною; читання віршів, оповідань тощо. **В своїй практиці використовую пам'ятки, що містять у собі загальні вказівки щодо написання твору.** Ефективним методичним прийомом вважаю є показ зразка, дохідливий аналіз його. Позитивні наслідки дає демонстрування кількох зразків на одну тему. Учні при цьому розуміють, що про одне і те ж явище можна говорити точно, образно, але по-різному.

Як варіант також ділю учнів на групи і пропоную самим ставити запитання до однокласників, шукати аргументи на підтвердження чи заперечення почутого. Дух змагання активізує мислення і викликає зацікавленість. **Така робота є необхідною ланкою у ланцюжку формування і розвитку творчих здібностей учнів. Це допомагає краще виявити уміння учнів аналізувати, порівнювати, робити висновки, а згодом пропоную написати твір-роздум, самостійно обравши тему і використавши власні письмові чи усні відповіді.**

Також на своїх уроках та у позакласній роботі використовую технічні засоби навчання (кінофільми, телепередачі, звукозаписи, електронні презентації тощо) з метою розвитку творчих здібностей учнів збагачую методику викладання української мови. Переглядаючи фільми або презентації учні одержують емоційну наснагу, що безпосередньо відбивається на якості творчих робіт, бо стимулює мовний процес.

Отже, у кожній людині природою закладений певний творчий потенціал. Виявити здібності, розвинути їх якомога повніше — таке завдання постійно ставлю перед собою. Надзвичайно важливо навчити дітей бачити прекрасне, тонко сприймати навколишній світ, правильно й образно висловлювати думки. Вважаю, що успішно розвивати творчі здібності учнів може той словесник, який сам є творчою індивідуальністю. Немає необдарованих дітей - є дорослі, які не займаються розвитком дитини, адже будь-які здібності, творчі також, потребують розвитку, тому саме на це має бути спрямований навчально-виховний процес.

Свідченням того, що моя робота з розвитку творчих здібностей на уроках української мови та літератури дає результати, є творчі роботи учнів (збірки «Лінгвістичні казки», «Поетичні перлинки», «Перші спроби»). Я щаслива, що мені не доводиться перевіряти списані твори, в яких немає думки учня, не видно частинки його душі. Крім того, спостерігаю, що у багатьох школярів покращується якість знань, підвищується загальна мовленнєва культура, з'являється відчуття краси слова. Збільшується кількість дітей, які прагнуть творити, виконувати нестандартні завдання, проводити пошукові роботи, створювати проекти, брати участь у позакласних мовних чи літературних заходах і навіть ініціювати їх проведення.

Методи і прийоми розвитку творчих здібностей учнів

1.Стимулювання творчого інтересу.

2.Цікаві аналогії.

3.Емоційне переживання.

4.Розвивальні ігри.

5.Метод відкриття.

6.Ситуації з можливістю вибору.

7.Підвищення стимулюючого впливу змісту навчального матеріалу.

Шляхи стимулювання творчої активності учнів

- не погоджуйтеся з відповіддю учня,якщо учень просто констатує факти,вимагайте доказів;
- ніколи не розв'язуйте дискусію учнів найлегшим способом,тобто повідомивши їм правильну відповідь чи правильний спосіб розв'язання; - постійно пам'ятайте : навчання має спиратися на інтереси,мотиви і бажання учнів;прищеплюйте смак до нестандартних розв'язків;
- ніколи не кажіть учням,що у вас немає часу обговорити їх «безглузді»ідеї; - не скупіться на добре слово, доброзичливу усмішку,дружнє заохочення; - пам'ятайте ,що в процесі навчання не може бути постійної методики чи усталеної програми

Рекомендації вчителям щодо застосування методу відкриття з метою розвитку в учнів дослідницьких здібностей

- допомагайте учням діяти незалежно, не давайте прямих інструкцій стосовно того,чим вони мають займатися;
- не робіть швидких припущень,на основі детального спостереження та оцінки визначайте сильні та слабкі сторони учнів; не покладайтесь на те ,що учні вже мають певні базові знання , навички;
- не стримуйте ініціативи учнів і не робіть за них те , що вони можуть зробити,що можуть навчитися робити самостійно;
- не поспішайте з винесенням вироку;
- навчіть учнів досліджувати міжпредметні зв'язки;
- розвивайте в учнів навички самостійного вирішення проблем,дослідження та аналізу ситуації;
- використовуйте складні ситуації,які виникають у дітей у школі чи вдома, для застосування набутих навичок у вирішенні проблем;
- допомагайте дітям навчитися керувати процесом засвоєння знань;
- підходьте до всього творчо.

Рекомендації для ефективного розвитку творчих здібностей учнів:

- не намагайтесь дати певну суму знань, а дбайте про паростки творчості;
- вчасно помічайте, виявляйте приховані творчі здібності дітей, "розбудіть" їх:
- задівайте не стільки розум, скільки почуття учнів, емоційно надихайте дітей на творення власних текстів;
- зосередьте увагу на відборі оптимальних та ефективних завдань, враховуючи вікові особливості школярів;
- шукайте такі завдання, які б пробуджували дитячі душі до творчості, заохочуйте дітей шляхом постійного тренування творчими вправами, спрямованими на розвиток допитливості, гіпотетичного мислення, фантазії, уяви:
- для творів підбирайте теми, які порушують актуальні проблеми, дають можливість висловитися;
- завдання для творчих робіт давайте у кількох варіантах, щоб учень мав змогу вибирати;
- створюйте проблемні ситуації, що вимагають пошуків альтернативи, прогнозування;
- під час опрацювання програмового матеріалу залучайте учнів до творчої пошукової роботи з використанням випереджувальних завдань;
- допомагайте учням повірити у свої сили;
- не обмежуйте творчу уяву учнів, не ставте їх у вузькі рамки, а навпаки, давайте волю дитячій фантазії:
- не повчайте відкрито, не критикуйте строго, а лише тактовно давайте поради;
- стимулюйте і підтримуйте ініціативу учнів, їхню самостійність